

Αναγνωστόπουλος, Α., & Διονυσίου, Ζ. (2019). Σωματικά κρουστά: μια πρόταση ενσωμάτωσής τους στα μαθήματα γενικής παιδείας. Στο Θ. Ράπτης & Δ. Κόνιαρη (Επιμ.), *Μουσική Εκπαίδευση και Κοινωνία: νέες προκλήσεις, νέοι προσανατολισμοί. Πρακτικά 8ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.* (σσ. 43–51). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.

Σωματικά κρουστά: μια πρόταση ενσωμάτωσής τους στα μαθήματα γενικής παιδείας

Αθανάσιος Αναγνωστόπουλος
Φοιτητής του τομέα Μουσικής Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Μουσικής
Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
sakistanagnwstopoulos@outlook.com

Ζωή Διονυσίου
Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
dionyssiou@gmail.com

Το παρόν άρθρο περιγράφει μία πιλοτική πρόταση χρήσης σωματικών κρουστών για την καλύτερη επίτευξη των στόχων μαθημάτων γενικής παιδείας. Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας πραγματοποιήθηκε ένα σεμινάριο για εκπαιδευτικούς, στο οποίο έμαθαν για τα σωματικά κρουστά, πώς να αυτοσχεδιάζουν και να συνθέτουν τραγούδια με σωματικά κρουστά προκειμένου να τα χρησιμοποιήσουν κατά τη διδασκαλία μαθημάτων στο σχολείο τους. Επίσης, με τη βοήθειά μας ετοίμασαν ένα μάθημα γενικής παιδείας με χρήση σωματικών κρουστών και το δίδαξαν στο σχολείο τους. Μετά το τέλος του σεμιναρίου και της δικής τους πιλοτικής εφαρμογής καταγράψαμε τη γνώμη τους για το αν και σε ποιο βαθμό τους φάνηκε χρήσιμη η εμπλοκή των σωματικών κρουστών στο μάθημά τους. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι αν ο στόχος είναι γνωσιολογικός σε σχέση με το διδασκόμενο μάθημα τα σωματικά κρουστά μπορούν να ενταχθούν στη διδασκαλία. Αν οι στόχοι είναι κυρίως κοινωνικοί και συναισθηματικοί, τότε τα σωματικά κρουστά είναι προτιμότερο να εφαρμοστούν από τον εκπαιδευτικό μουσικής κατά τη διδασκαλία του μαθήματος της μουσικής.

Λέξεις κλειδιά: σωματικά κρουστά, μαθήματα γενικής παιδείας, διαθεματικότητα, πρωτοβάθμια εκπαίδευση

Body percussion: a proposal for its incorporation in the general school subjects

Athanasios Anagnostopoulos
Student, Department of Music Studies, Ionian University
sakistanagnwstopoulos@outlook.com

Zoe Dionyssiou
Assistant Professor, Department of Music Studies, Ionian University
dionyssiou@gmail.com

This article describes a pilot study for the use of body percussion to better achieve the objectives of general education. In this context of this work, a seminar was provided for teachers, in which they learned about body percussion, how to improvise and compose songs with body percussion, in order to use them in general lessons teaching in their school. Furthermore, with our help, they prepared a general education lesson with the use of body percussion, and taught it in their school. After the end of the seminar and their own pilot application, we recorded their opinion as to if and to what extent they found the involvement of body percussion in their lesson useful. The results revealed that if the learning goals are cognitive, body percussion can be used effectively in any lesson teaching. If the goals are mainly social and emotional, then body percussion is better to be applied by the music teacher during the music lesson.

Keywords: body percussion, general education courses, interdisciplinary, primary education

Εισαγωγή

Πολλές έρευνες έχουν εστιάσει στη σχέση μαθημάτων γενικής παιδείας με τη μουσική. Αυτές οι έρευνες προκάλεσαν το ενδιαφέρον σε εμάς για να ερευνήσουμε κατά πόσο τα σωματικά κρουστά μπορούν να ενσωματωθούν στα μαθήματα γενικής παιδείας. Μπορούν να ανταποκριθούν οι εκπαιδευτικοί προσχολικής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στη διδασκαλία μαθημάτων με συνδυασμό σωματικών κρουστών με σκοπό να γίνει το μάθημα πιο κινητικό;

Σωματικά κρουστά

Τα σωματικά κρουστά είναι μία τέχνη που βασίζεται στην κρούση του σώματος με στόχο την παραγωγή ήχου για διδακτικούς, θεραπευτικούς, ανθρωπολογικούς και κοινωνικούς σκοπούς (Romero-Naranjo, 2013, σελ. 443). Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι τα σωματικά κρουστά είναι η διαδικασία παραγωγής ήχου χρησιμοποιώντας το σώμα μας. Στην ελληνική γλώσσα δεν υπάρχει επίσημη μετάφραση για την ορολογία *Body Percussion*. Θεωρούμε ότι ο καλύτερος τρόπος για να μεταφραστεί το *Body Percussion* είναι *Σωματικά Κρουστά* και όχι *Κρουστά Σώματος* διότι, αναφέροντας την έννοια *Σωματικά Κρουστά* εννοούμε την παραγωγή ήχων χρησιμοποιώντας το σώμα (για παράδειγμα χτυπώντας το ένα χέρι με το άλλο, χτυπώντας τους μηρούς ή το στήθος). Αντίθετα, ο όρος *Κρουστά Σώματος* εμπεριέχει τα σωματικά κρουστά καθώς επίσης μπορεί να εντάξει και ένα ηχογόνο αντικείμενο (π.χ. βραχιόλι με κουδούνια) με σκοπό την παραγωγή ήχου. Η επιλογή της μεταφραστικής ορολογίας έγινε με βάση τη δική μας ερμηνεία για το τι σημαίνει και σε τι αντιστοιχεί ο αγγλικός όρος.

Μαθηματικά, μουσική και κίνηση

Σύμφωνα με τον Gardner (1993) ο άνθρωπος διαθέτει διαφορετικούς τρόπους μάθησης ανάλογα με την κλίση του σε μία ή περισσότερες από τους εννέα τύπους νοημοσύνης. Μέρη της μαθηματικής και της μουσικής νοημοσύνης απαιτούν όμοιες και αμοιβαίες λειτουργίες. Για παράδειγμα, η ικανότητα να τραγουδήσει κάποιος μια μελωδία απαιτεί ανάπτυξη πνευματικών λειτουργιών όμοιων με αυτές που απαιτούνται για να κάνει κάποιος μαθηματικές πράξεις (Gardner, 2000).

Όταν η διδασκαλία εμπλέκει τις τέχνες τότε κάθε παιδί μαθαίνει με το δικό του μοναδικό τρόπο (Nolan, 2007). Στη Νέα Υόρκη εφαρμόστηκε ένα πρόγραμμα το οποίο ονομαζόταν *Μάθηση μέσω Εκτεταμένων Τεχνών (Learning through an Expanded Arts Program - LEAP)* και χρησιμοποίησε τις τέχνες και τη μουσική με σκοπό τη διδασκαλία γνώσεων όπως απλά μαθηματικά, πρόσθεση και πολλαπλασιασμό. Το πρόγραμμα έδειξε ότι η μουσική ώθησε τα παιδιά να μάθουν βασικές μαθηματικές έννοιες και να γίνουν κατανοητές από μαθητές που δύσκολα θα τις κατανοούσαν δίχως τη μουσική παρέμβαση (Harris, 2007).

Σε μια έρευνα στο Τορόντο που οι συμμετέχοντες δίδαξαν μαθήματα μουσικής σε πιάνο ή στη φωνή (φωνητική αγωγή Kodály) για 36 εβδομάδες, τα αποτελέσματα έδειξαν αύξηση του δείκτη ευφυΐας κατά τρεις βαθμούς σε σχέση με τα παιδιά που δεν ασχολούνταν με κάποιο μουσικό όργανο (Schellenberg, 2004). Αν αντικαθιστούσαμε το μουσικό όργανο με το σώμα μας (σωματικά κρουστά), θα παρατηρούσαμε αύξηση του δείκτη ευφυΐας;

Απάντηση στο παραπάνω ερώτημα προσπάθησε να δώσει ο Romero-Naranjo και η ομάδα του, οι οποίοι μέσα από σχετικές έρευνες απέδειξαν ότι τα σωματικά κρουστά μπορούν να επιδράσουν θετικά στα επίπεδα επικοινωνίας και αποτελεσματικότητας μιας ομάδας, να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της σωματικής, της κιναισθητικής και της οπτικοχωρικής νοημοσύνης, καθώς επίσης να βελτιώσουν τη συγκέντρωση, τη μνήμη και την αντίληψη. Οι έρευνές τους πραγματοποιήθηκαν σε συμμετέχοντες με δυσλεξία, σε άτομα με γεροντική άνοια και σε παιδιά Β΄ τάξης δημοτικού σχολείου. Οι έρευνες σχετικά με τα κρουστά σώματος επικεντρώνονται στις ρυθμικές δομές που συνδέονται με το συντονισμό και εξακολουθούν να λείπουν από την καθημερινότητά μας (Carretero-Martínez, Romero-Naranjo, Pons-Terrés & Crespo-Cplomino, 2014· Romero-Naranjo, Jauset-Berrocal, Romero-Naranjo & Liendo-Cardenas, 2014· Moral-Bofill, Romero-Naranjo, Albiar-Aliaga & Cid-Lamas, 2015· Romero-Naranjo, Romero-Naranjo & Bofill, 2016).

Οι Tytherleighth και Watson (1987) διαπίστωσαν ότι υπάρχουν τέσσερα κοινά σημεία μεταξύ μαθηματικών και κίνησης. Αυτά είναι η εξερεύνηση του χώρου, ο ρυθμός, η δομή και ο συμβολισμός. Η μουσική αναπτύσσει τη χωροχρονική ικανότητα αλλά και παράλληλα τις ικανότητες των μαθηματικών που σχετίζονται με τη χωροχρονική λογική, όπως απαιτεί η γεωμετρία και η αναλογικότητα (Vaughn, 2000). Για να μπουν τα πράγματα ή τα σύμβολα σε μια σειρά πρέπει να υπάρχει η σειριακή ικανότητα (serial capability). Η σειριακή ικανότητα είναι μια θεμελιώδης ικανότητα των μαθηματικών η οποία αναπτύσσεται από την προσχολική ηλικία (Epstein, 2003). Οι κινητικές εμπειρίες με αλλαγές στη σειρά και την ταχύτητα αποτελούν ένα διαφορετικό τρόπο για να κατανοήσουν τα παιδιά την έννοια του χρόνου και να προωθηθεί η μουσικομαθηματική σύνδεση στην αντίληψή τους (Sawyers & Brandhagen, 2004).

Γλώσσα, μουσική και διαθεματικότητα

Στην Αρχαία Ελλάδα ο όρος μουσική χρησιμοποιούνταν για να αποδώσει ένα ενιαίο σύνολο όπου συνυπάρχουν ο λόγος, η μουσική και η κίνηση. Η μουσική θεωρείται μια γλώσσα και η γλώσσα μια μουσική (Lidov, 2005). Οι Μακροπούλου και Βαρελάς (2005) αναφέρουν ότι η γλώσσα και η μουσική έχουν πολλά κοινά δομικά στοιχεία, καθώς και οι δύο κώδικες είναι ανθρώπινα επιτεύγματα που εφαρμόζονται παγκοσμίως και σχετίζονται με τον άνθρωπο. Επίσης και οι δύο είναι τέχνες του χρόνου και του ήχου (Μακροπούλου & Βαρελάς, 2005). Βέβαια υπάρχουν αναλογίες και αντιθέσεις μεταξύ μουσικής και γλώσσας. Ο Agawu (2009) αναφέρει ότι α) η γλώσσα αποτελεί επικοινωνιακό μέσο αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για καλλιτεχνικούς σκοπούς, όπως και η μουσική είναι ένα καλλιτεχνικό μέσο το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για επικοινωνιακούς σκοπούς, β) η γλώσσα και η μουσική οργανώνονται σε ενότητες και γ) στη γλώσσα οι λέξεις έχουν μια συγκεκριμένη ερμηνεία ενώ αντίθετα στη μουσική οι νότες δεν μπορούν να έχουν μια προκαθορισμένη εξήγηση.

Στο Ελληνικό Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) αναφέρεται ότι στην προσχολική και την πρωτοβάθμια εκπαίδευση η μουσική αγωγή θεωρείται ένα γνωστικό αντικείμενο σε συνεχή διαθεματική σύνδεση με άλλους τομείς (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2003). Το μάθημα της μουσικής προσφέρει τη δυνατότητα να πραγματοποιήσει ο εκπαιδευτικός διαθεματικές δραστηριότητες, βασισμένες σε διαθεματικές έννοιες που μπορούν να προωθήσουν

και να την ενισχύσουν την ολιστική κατανόηση και τη βαθύτερη μάθηση των παιδιών (Κοκκίδου, 2015). Έτσι οι κατάλληλα σχεδιασμένες μουσικές δράσεις μπορούν να δώσουν έναυσμα για μάθηση στο μάθημα της γλώσσας χρησιμοποιώντας τη μουσική ως εργαλείο διδασκαλίας, ή ως μέσο κατανόησης.

Μεθοδολογία πιλοτικής έρευνας

Ορμώμενοι από τους παραπάνω προβληματισμούς πραγματοποιήσαμε μία πιλοτική έρευνα σε δύο στάδια. Πρώτα οργανώσαμε ένα σεμινάριο εισαγωγής στα σωματικά κρουστά που απευθύνονταν σε εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αναρτήθηκε σχετική ανακοίνωση σε τοπικά διαδικτυακά μέσα, και οι ενδιαφερόμενοι προσκλήθηκαν να δηλώσουν συμμετοχή μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Στόχοι του σεμιναρίου, όπως είχαν περιγραφεί στην ανακοίνωση και στην πρώτη συνάντηση, ήταν:

- α) να εξοικειωθούν οι συμμετέχοντες με το σώμα τους.
- β) να εξασκηθούν στον αυτοσχεδιασμό χρησιμοποιώντας τα σωματικά κρουστά.
- γ) να εξασκηθούν στη σύνθεση χρησιμοποιώντας τα σωματικά κρουστά.
- δ) να εντάξουν τα σωματικά κρουστά στη διδασκαλία μαθημάτων γενικής παιδείας κατά την κρίση τους. Το σεμινάριο είχε διάρκεια 7 εβδομάδων, όπου κάθε εβδομάδα γινόταν μία δίωρη συνάντηση (από 14/03/2018 έως 9/05/2018).

Στο δεύτερο μέρος της πιλοτικής έρευνας, ζητήσαμε από τους εκπαιδευτικούς να ετοιμάσουν ένα μάθημα της επιλογής τους για να το διδάξουν σε συνδυασμό με σωματικά κρουστά στο σχολείο τους. Έτσι πραγματοποιήσαμε επισκέψεις σε σχολεία όπου εργάζονταν οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί και, αφού πήραμε σχετική άδεια, τους βοηθήσαμε στη διδασκαλία του μαθήματος που είχαν ετοιμάσει. Τέλος καταγράψαμε τη γνώμη τους για το αν και σε ποιο βαθμό τους φάνηκε χρήσιμη η εμπλοκή των σωματικών κρουστών στο μάθημα που επέλεξαν να διδάξουν και γενικά στην παιδαγωγική διαδικασία.

Επιθυμούμε να τονίσουμε σε αυτό το σημείο ότι οι εκπαιδευτικοί που εξοικειώθηκαν με τα σωματικά κρουστά, και έμαθαν να τα χρησιμοποιούν δε έγιναν αυτομάτως και μουσικοί. Είναι διαφορετικός ο ρόλος του δασκάλου σε ένα σχολείο σε σχέση με αυτόν που έχει ο μουσικός. Οι εκπαιδευτικοί μαθαίνουν να χρησιμοποιούν μια μέθοδο διδασκαλίας του μαθήματός τους την οποία οι μουσικοί την εφαρμόζουν αρκετά συχνά. Μέσα από τη μέθοδο των σωματικών κρουστών οι εκπαιδευτικοί μπορούν να διδάξουν στους μαθητές τους γλώσσα, μαθηματικά, κοινωνική και πολιτική αγωγή, και αγγλικά, ενώ οι μουσικοί μέσω των σωματικών κρουστών -που για αυτούς είναι βιωματική μάθηση- διδάσκουν στους μαθητές τους μουσική.

Εφαρμογή του προγράμματος

Στο σεμινάριο συμμετείχαν έξι εκπαιδευτικοί πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης του Νομού Κέρκυρας με μέσο όρο ηλικίας 35,5 ετών και μέσο όρο χρόνων προϋπηρεσίας στον δημόσιο τομέα 9,5 έτη. Ενδεικτικά οι σπουδές των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ήταν στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Θεσσαλονίκης, Πάτρας, Κρήτης, ή στο Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΕΚΠΑ.

Όλοι οι συμμετέχοντες έδειξαν γνήσιο ενδιαφέρον για το σεμινάριο και αυτό διαπιστώνεται από τα λεγόμενά τους. Μερικοί από τους λόγους που επέλεξαν να

παρακολουθήσουν το σεμινάριο και να συνδράμουν στην έρευνα ήταν όπως ανέφερε η Ε.: «Επειδή κάνω αγγλικά και έχω και τα πολύ μικρά παιδιά, εντάξει δε μπορείς να τους μαθαίνεις “This is a cat” και να κάθονται». Επίσης, ο Δ. μοιράστηκε μαζί μας τα εξής: «Έχω φέτος την πρώτη τάξη για πρώτη φορά οπότε νομίζω ότι ειδικά σε μικρά παιδιά θα έχει πολύ ενδιαφέρον όλο αυτό το πράγμα να το εντάξω». Όμοια και ο Α. είπε: «Ασχολούμαι γενικά με τη μουσική, είμαι και εκπαιδευτικός και επειδή θέλω να το περάσω και αυτό στα παιδιά, ό,τι μάθουμε εδώ πέρα να το χρησιμοποιήσω και στα μαθήματα».

Τέλος, από τους έξι εκπαιδευτικούς πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης οι πέντε είχαν ασχοληθεί με τη μουσική καθώς ο Α. παίζει ακορντεόν, η Δ. ασχολήθηκε κάποια χρόνια με το βιολί και τη θεωρία της μουσικής, η Ι. δίδαχτηκε μερικά χρόνια πιάνο και ο Δ. είχε παρακολουθήσει μαθήματα πιάνου, θεωρητικά της μουσικής και τα τελευταία χρόνια μαθαίνει βιολοντσέλο.

Για τη διευκόλυνση των συμμετεχόντων και την καλύτερη εξοικείωσή τους με τα σωματικά κρουστά, κάθε εβδομάδα στέλναμε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου οπτικοακουστικό υλικό προς μελέτη. Τα βίντεο που στάλθηκαν περιείχαν συνθέσεις σωματικών κρουστών, σωματικά κρουστά σε συνδυασμό με το τραγούδι, σωματικά κρουστά σε συνδυασμό με το χορό και σωματικά κρουστά σε συνδυασμό με το θέατρο.

Εφαρμογές στα σχολεία

Στο Δημοτικό Σχολείο Γ. διδάξαμε σωματικά κρουστά στο μάθημα των μαθηματικών στην Α΄ τάξη Δημοτικού και στο μάθημα των Αγγλικών στην ΣΤ΄ τάξη Δημοτικού Σχολείου. Στα μαθηματικά το θέμα του μαθήματος ήταν ο χρόνος. Ο δάσκαλος δίδαξε τη θεωρία του βιβλίου στην οποία οι μαθητές έπρεπε να καταλάβουν τη σειρά από τις μέρες της εβδομάδας, από τους μήνες και τις εποχές. Με αφορμή τις εποχές, τα παιδιά άκουσαν αποσπάσματα από τις τέσσερις εποχές του Βιβάλντι. Έπειτα, σηκώθηκαν και χωρίστηκαν σε τέσσερις ομάδες, όπου κάθε ομάδα ήταν μία εποχή. Ενώ άκουγαν οι μαθητές τις εποχές, η ομάδα που άκουγε την εποχή την οποία αντιπροσώπευε έπαιζε και κινήσεις σωματικών κρουστών. Στην πορεία, δίχως να ακούγεται η μουσική έπαιζαν τις κινήσεις που έμαθαν με τη σειρά. Την πρώτη φορά ξεκίνησε να παίζει η ομάδα του Φθινοπώρου και τελείωσε η ομάδα του Καλοκαιριού. Την δεύτερη φορά ξεκίνησε η ομάδα της Άνοιξης και τελείωσε η ομάδα του Χειμώνα και την τρίτη φορά ξεκίνησε η ομάδα του Χειμώνα και τελείωσε η ομάδα του Φθινοπώρου. Με αυτόν τον τρόπο θέλαμε να κατανοήσουν τα παιδιά ότι δεν υπάρχει αρχή και τέλος στις εποχές αλλά μια σειρά που συνεχώς η μία εποχή διαδέχεται την άλλη.

Στο ίδιο σχολείο στην ΣΤ΄ τάξη διδάξαμε αγγλικά σε συνδυασμό με σωματικά κρουστά. Ο στόχος του μαθήματος ήταν να απομνημονεύσουν τα παιδιά την περίληψη του βιβλίου «Oliver Twist» που χρησιμοποιήσαμε στο μάθημα με τη βοήθεια των σωματικών κρουστών. Μέσα από αυτό έγινε και η εισαγωγή κάποιου καινούργιου λεξιλογίου. Επίσης, δουλέψαμε πολύ πάνω στην προφορά των λέξεων. Αφού τα παιδιά μαζί με τη δασκάλα διάβασαν το κείμενο, χωρίστηκαν σε δύο ομάδες, η μία ομάδα έκανε ρυθμική αφήγηση ενώ η άλλη έπαιζε ένα μοτίβο σωματικών κρουστών. Στην πορεία οι ρόλοι αντιστράφηκαν και η ομάδα που έκανε ρυθμική αφήγηση έπαιξε σωματικά κρουστά ενώ η ομάδα που έπαιζε σωματικά κρουστά έκανε ρυθμική αφήγηση, ώστε να εξοικειωθούν και με τους δύο τύπους εκφοράς λόγου.

Σε άλλο σχολείο, στο Δημοτικό Σχολείο Κ. διδάξαμε γλώσσα στην ΣΤ΄ τάξη σε συνδυασμό με σωματικά κρουστά. Η δασκάλα δίδαξε στο μάθημα την ενότητα κινηματογράφος-θέατρο στην οποία πρωταγωνιστικό ρόλο είχε ο Τσάρλι Τσάπλιν. Αφού τα παιδιά διάβασαν και επεξεργάστηκαν το κείμενο «Γράμμα στον Τσάρλι Τσάπλιν», ανέφεραν λέξεις που σχετιζόνταν με το Σαρλό και τις σημειώναμε στον πίνακα. Με βάση τις λέξεις που σημειώθηκαν στον πίνακα δημιουργήθηκε ένα ποίημα το οποίο εμπλουτίσαμε με ρυθμό και συνοδεία σωματικών κρουστών.

Τελευταίο σχολείο που πραγματοποιήθηκε μάθημα με σωματικά κρουστά είναι το Δημοτικό Σχολείο Μ. σε αυτό διδάξαμε Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή στην ΣΤ΄ τάξη. Το θέμα του μαθήματος ήταν: «Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του πολίτη» και «Το Ελληνικό Σύνταγμα». Σε προηγούμενο μάθημα είχαν αναφερθεί οι νόμοι του Συντάγματος, οι σχετικοί με το πολίτευμα και τα δικαιώματα των πολιτών. Σε αυτό το μάθημα γράφθηκαν στον πίνακα όσα είχαν αναφερθεί στο προηγούμενο μάθημα και με βάση αυτών δημιουργήθηκε ένα κείμενο σε στίχους το οποίο ντύθηκε μελωδικά και ρυθμικά, ώστε τα παιδιά να το αποδώσουν τραγουδιστά ταυτόχρονα με τα σωματικά κρουστά.

Πέρα από τις διδασκαλίες, ο Δ. δημιούργησε μια δραστηριότητα με σωματικά κρουστά που στόχο είχε να μάθουν οι μαθητές του στο μάθημα της γλώσσας να κλίνουν τις προσωπικές αντωνυμίες. Στη δραστηριότητα αυτή, οι μαθητές έλεγαν «εγώ, εσύ, αυτός» και παράλληλα με το ένα χέρι έδειχναν στο «εγώ» τον εαυτό τους, στο «εσύ» τον απέναντί τους, στο «αυτός» δεξιά τους και χτυπούσαν δυο φορές το χέρι στο στήθος, ενώ στον πληθυντικό αριθμό (εμείς - εσείς - αυτοί) έδειχναν και με τα δύο χέρια τον εαυτό τους στο «εμείς», με τα δύο χέρια τον απέναντί τους στο «εσείς», με τα δύο χέρι δεξιά τους στο «αυτοί» και τέλος χτυπούσαν το στήθος και με τα δύο χέρια δύο φορές.

Αντίθετα, η Ε. δημιούργησε μαζί με τους μαθητές της μια άλλη δραστηριότητα. Αποφάσισαν όλοι μαζί πέντε κινήσεις σωματικών κρουστών τις οποίες θα παίζουν κάθε φορά που αρχίζει το μάθημα. Σκοπός ήταν να δούμε κατά πόσο αυτή η διαδικασία θα βοηθήσει τα παιδιά να συγκεντρώνονται στο μάθημα. Αφού εφαρμόστηκε δυο - τρεις φορές, ένας μαθητής πρότεινε τις ίδιες κινήσεις να τις παίζουν ανάποδα στη λήξη του μαθήματος.

Παρατηρήσεις σχετικά με τη διδασκαλία στα σχολεία

Για τις παρατηρήσεις σχετικά με τη διδασκαλία, εκτός από τα ημερολόγια και την αξιολόγηση των συναντήσεων, έγραψαν και οι εκπαιδευτικοί με τους οποίους συνεργαστήκαμε μία αξιολόγηση για το μάθημα που διδάξαμε. Πέρα από αυτό, στην τελευταία συνάντηση του σεμιναρίου πραγματοποιήσαμε μια συνέντευξη υπό την μορφή ομάδας εστίασης κατά την οποία καταγράφηκαν οι απόψεις τους για τη χρήση των σωματικών κρουστών στη διδασκαλία μαθημάτων γενικής παιδείας, όπως την εφαρμόσαν. Οι ομάδες εστίασης είναι μια ερευνητική μέθοδος που προσφέρει πλούσια ποιοτικά δεδομένα, μέσα από μια διαδικασία διάδρασης των συμμετεχόντων στην ομάδα πάνω σε μία καθορισμένη περιοχή ερευνητικού ενδιαφέροντος (Ισαρη & Πουρκός, 2015).

Αρχικά, στο μάθημα των μαθηματικών στην Α΄ τάξη διαπιστώθηκε ότι οι μαθητές από τη στιγμή που σηκώθηκαν όρθιοι ήταν δύσκολο να καθίσουν πάλι στις

θέσεις τους για να συνεχιστεί το μάθημα μετά τη δραστηριότητα σωματικών κρουστών. Ο δάσκαλος πρότεινε να χρησιμοποιηθούν τα σωματικά κρουστά ως δραστηριότητα στο μάθημα της Ευέλικτης Ζώνης.

Στην ΣΤ΄ τάξη που διδάξαμε αγγλικά και στόχο είχαμε να γίνει περίληψη του βιβλίου «Oliver Twist», να μάθουν οι μαθητές καινούργιο λεξιλόγιο και να βελτιώσουν την προφορά, οι στόχοι επιτεύχθηκαν καθώς ήταν πιο εύκολο για τα παιδιά να θυμούνται λέξεις και στίχους όταν ενσωματώθηκαν σε ένα μοτίβο, αλλά αυτό που μας τράβηξε περισσότερο το ενδιαφέρον ήταν ότι χωρίς να το καταλάβουν έκαναν πολλές φορές επανάληψη όσα τους διδάσκαμε, οπότε τα έμαθαν πολύ πιο εύκολα.

Στην ΣΤ΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου Κ. στο μάθημα της γλώσσας παρατηρήθηκε ότι τα παιδιά ήταν πολύ συνεργάσιμα κι έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον γι' αυτή τη νέα προσέγγιση. Όσα παιδιά δυσκολεύτηκαν στην αντίληψη του μοτίβου και της εκτέλεσης δε δίστασαν να ζητήσουν βοήθεια. Μόνο μία μαθήτρια με έλλειψη καλού κινητικού συντονισμού δεν κατάφερε να ολοκληρώσει χωρίς κανένα λάθος τη δραστηριότητα. Αξιοσημείωτη παρατήρηση είναι το γεγονός ότι ο ενθουσιασμός των παιδιών για τα σωματικά κρουστά εκδηλώθηκε και στην επόμενη διδακτική ώρα που παρουσίασαν στον δάσκαλο μουσικής αυτά που έμαθαν στο μάθημα της γλώσσας.

Ακόμη, στο Δημοτικό Σχολείο Μ. στο μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, δοκιμάσαμε στα παιδιά να αποδώσουν τραγουδιστά τα βασικά σημεία του μαθήματος μαζί με σωματικά κρουστά. Αντιλήφθηκαν γρήγορα την όλη διαδικασία και όταν ξαναέγινε στο επόμενο μάθημα αναφορά στα παραπάνω, έδειξαν ότι θυμούνται και γνωρίζουν πολύ καλά τα στοιχεία που εμπεριέχονταν στο τραγούδι. Σε αυτό βοήθησε η διδασκαλία από τον δάσκαλο αλλά και η ρυθμική και μελωδική απόδοση των βασικών σημείων του μαθήματος μαζί με τα σωματικά κρουστά.

Όσον αφορά τη δραστηριότητα του Δ. για το μάθημα της γλώσσα, τα παιδιά βοηθήθηκαν αρκετά διότι ήταν πιο εύκολο να μάθουν τα παιδιά κάτι ρυθμικά παρά χωρίς ρυθμό, όπως σε πεζό κείμενο. Τέλος, θετικά αποτελέσματα παρατηρήθηκαν και στη δραστηριότητα της Ε. καθώς τα παιδιά αντιλήφθηκαν την έναρξη και λήξη του μαθήματος εκτός από ελάχιστες φορές που ίσως εξαιτίας της κούρασης η δραστηριότητα δεν λειτούργησε.

Συμπεράσματα

Η πιλοτική εφαρμογή της έρευνας για την εφαρμογή σωματικών κρουστών στα μαθήματα γενικής παιδείας έδειξε ότι τα παιδιά ενθουσιάστηκαν με το εγχείρημα. Τους έδωσε ενέργεια και ευχάριστη διάθεση.

Στην Α΄ τάξη τα σωματικά κρουστά δεν λειτούργησαν ως δραστηριότητα του μαθήματος της γλώσσας ή των μαθηματικών σε σχέση με την ύλη τη ημέρας, διότι μόλις τα παιδιά σηκώνονταν από τα θρανία τους υπήρχε μεγάλη δυσκολία να επανέλθουν στη συνέχεια πάλι σε αυτά. Επομένως, σε μικρά παιδιά φαίνεται προτιμώτερο να εφαρμόζεται μία δραστηριότητα σωματικών κρουστών σε σχέση με τα μαθηματικά ή τη γλώσσα όχι την ώρα του συγκεκριμένου μαθήματος, αλλά σε άλλη στιγμή της ημέρας, όπως στην ώρα της Ευέλικτης Ζώνης. Επίσης, καλό είναι οι δραστηριότητες σωματικών κρουστών σε μικρές τάξεις μαθητών να μη διαρκούν πάνω από είκοσι λεπτά διότι οι μαθητές κουράζονται εύκολα.

Στα υπόλοιπα μαθήματα και τάξεις, τα σωματικά κρουστά μπορούν εύκολα να ενσωματωθούν στη διδασκαλία μαθημάτων γενικής παιδείας και να μετατραπεί το μάθημα λίγο πιο κινητικό. Βέβαια, αυτό επαφίεται στην επιλογή του εκπαιδευτικού. Αν ο εκπαιδευτικός θέλει να χρησιμοποιήσει σωματικά κρουστά για την ενδυνάμωση της ομάδας τότε καλό είναι να μην τα εντάξει στα μαθήματα γενικής παιδείας, αλλά να τα εφαρμόζει σε άλλες ώρες της ημέρας ή ενδιάμεσα στο ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθημάτων. Αν όμως θέλει να διδάξει Ιστορία μέσω σωματικών κρουστών σε συνδυασμό με τραγούδι, τότε είναι προτιμώτερο να τα ενσωματώσει στη συγκεκριμένη διδακτική ώρα. Σε κάθε περίπτωση, ανάλογα με τον στόχο που θέτει ο εκπαιδευτικός, τα σωματικά κρουστά μπορούν να ενσωματωθούν στα μαθήματα γενικής παιδείας κατά περίπτωση και μόνο όταν ο εκπαιδευτικός αισθάνεται ο ίδιος εξοικειωμένος με την εφαρμογή τους.

Ένα ακόμα αποτέλεσμα της μελέτης είναι ότι πολλοί εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν και εκφράζουν την ανάγκη τους να χρησιμοποιήσουν περισσότερο τη μουσική και τις τέχνες στη διδασκαλία των μαθημάτων γενικής παιδείας, αλλά αισθάνονται ότι δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις όποιες γνώσεις και δεξιότητές τους με δημιουργικό και βιωματικό τρόπο.

Η εκτέλεση σωματικών κρουστών είναι μια ευχάριστη διαδικασία ανεξάρτητα από το σκοπό που θέτει ο διδάσκων. Αξίζει πολλές φορές να δώσουμε βάση στη στιγμή της εκτέλεσης και στο κατά πόσο ευχαριστιέται ο εκτελεστής και όχι μόνο στο αποτέλεσμα μετά από αυτό. (Αναγνωστόπουλος, 2018, σελ. 9)

Επίλογος

Η παραπάνω πιλοτική έρευνα πραγματοποιήθηκε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, δύο μηνών. Αυτό ενδεχομένως να έχει επηρεάσει τα αποτελέσματα της έρευνας καθώς έγιναν μόνο επτά διδασκαλίες στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Επίσης, οι επτά διδασκαλίες έγιναν σε τρία διαφορετικά σχολεία αλλά σε πέντε διαφορετικές τάξεις. Αν το δείγμα από τα σχολεία και τις τάξεις ήταν μεγαλύτερο, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε σε πιο έγκυρα αποτελέσματα.

Γενικά η χρήση σωματικών κρουστών στο πλαίσιο μη μουσικών μαθημάτων του δημοτικού σχολείου είχε θετικά αποτελέσματα σε όλες τις τάξεις όπου εφαρμόστηκε. Όλοι οι εκπαιδευτικοί με τους οποίους συνεργαστήκαμε επιβεβαίωσαν τη θετική εμπειρία που αποκόμισαν από τη συμμετοχή τους στην πιλοτική αυτή έρευνα. Φαίνεται ότι τα σωματικά κρουστά μπορούν να ανοίξουν για τους μαθητές νέους δρόμους κατανόησης, να ενεργοποιήσουν την προσοχή τους και την ικανότητα μάθησης σε μη μουσικά μαθήματα, και να βιώσουν ένα κλίμα χαράς, ενεργητικότητας και θετικής διάθεσης, που αξίζει να μελετηθεί περαιτέρω.

Ευχαριστίες

Για την καλύτερη απόδοση του όρου συμβουλευτήκαμε και την κα. Δήμητρα Τρυπάνη, Επίκουρη καθηγήτρια σύνθεσης του Ιονίου Πανεπιστημίου, Τμήματος Μουσικών Σπουδών, την οποία ευχαριστούμε για τη συμβολή της.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Agawu, K. (2009). *Music as Discourse - Semiotic Adventures in Romantic Music*. Oxford: Oxford University Press.
- Αναγνωστόπουλος, Α. (2018). *Οι επιδράσεις των σωματικών κρουστών σε συνδυασμό με remix οργανικής μουσικής στη συμπεριφορά παιδιών Ε' Δημοτικού*. Ιόνιο Πανεπιστήμιο: Αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία. Επόπτρια: Ιωάννα Ετμεκτσόγλου.
- Carretero-Martínez, A., Romero-Naranjo, F., Pons-Terrés, J., & Crespo-Colomino, N. (2014). Cognitive, Visual-spatial and Psychomotor Development in Students of Primary Education through the Body Percussion - BAPNE Method. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 152, 1282–1287.
- Epstein, S. (2003). Cognitive-Experiential Self-Theory of Personality. *Handbook of Psychology*, 5, 159–184. DOI: <https://doi.org/10.1002/0471264385.wei0507>.
- Gardiner, M. (2000). Music, learning and behaviour: A case for mental stretching. *Journal for Learning Through Music*, 1, 72–93.
- Gardner, H. (1993). *Multiple Intelligences: New Horizons*. New York: Basic Books.
- Harris, M. A. (2007). Differences in Mathematics Scores Between Students Who Receive Traditional Montessori Instruction and Students Who Receive Music Enriched Montessori Instruction. *Journal for Learning through the Arts*, 3(1).
- Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ., (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας: Εφαρμογές στην Ψυχολογία και την Εκπαίδευση*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Στο <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/5826>. 29/1/2018.
- Κοκκίδου, Μ. (2015). Ο άξονας της Διαθεματικότητας στο ψηφιακό μουσικό ανθολόγιο Ευτέρπη. *Μουσικοπαιδαγωγικά*, 13, 27–46.
- Lidov, D. (2005). *Is Language a Music? Writings on Music From and Signification*. United States: Indiana University Press.
- Μακροπούλου, Ε., & Βαρελάς, Δ. (2005). *Τραγουδώντας λέξεις. Από την θεωρία στην... τάξη*. Αθήνα: Fagotto.
- Moral-Bofill, L., Romero-Naranjo, F., Albiar-Aliaga, E., & Cid-Lamas, J. (2015). The BAPNE method as a school intervention and support strategy to improve the school environment and contribute to socioemotional learning. *International Journal of Innovation and Research in Educational Science*, 2(6), 450–456.
- Neubauer, J. (1986). *The Emancipation of Music from Language: Departure from Mimesis in Eighteenth Century Aesthetics*. New Haven: Yale University Press.
- Nolan, K. (2007). *How Should I Know? Preservice Teachers Images of Knowing (by Heart) in Mathematics and Science*. The Netherlands: Sense Publishers.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2003). Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών-Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ) Μουσικής. ΦΕΚ, τ. 2, αρ.φ. 304/13/03/03 (4069–4084).
- Romero-Naranjo, A., Jauset-Berrocal, J., Romero-Naranjo, F., & Liendo-Cárdenas, A. (2014). Therapeutic Benefits of Body Percussion Using the BAPNE Method. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 152, 1171–1177.
- Romero-Naranjo, A., Romero-Naranjo, F., & Bofill, L. (2016). Body Percussion and Team Building through the BAPNE Method. *SHS Web of Conferences*, 26, 01020.
- Sawyers, K., & Hutson-Brandhagen, J. (2004). Music and math: How do we make the connection for preschoolers? Retrieved 30 March 2018 from: www.highscope.org.
- Schellenberg, G. (2004). Music Lessons enhance IQ. *Psychological Science*, 15(8), 511–514.
- Tytherleight, B., & Watson, A. (1987). Dance and Mathematics: power of novelty in the teaching of mathematics. *Mathematics Teaching*, 121, 39–43.
- Vaughn, K. (2000). Music and Mathematics: Modest support for the Orff-Claimed Relationship. *Journal of Aesthetics Education*, 34(3–4), 149–166.